

ACC. N:R **M. 10385**: 1-24

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland

Upptecknat av: folkskoll.G.A.Hartman

Härad: S.Möre

Adress: Pellamåla skola, Vissefjärda

Socken: Vissefjärda

Berättat av:

Uppteckningsår: 1947

Född år 1888 i Vissefjärda

Svedjebruk.

s.1-24.

H.C. 5.

ACC. N:R M. 10385:/. S V E D J E B R U K .
=====LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

I denna trakt av Småland är svedjebruket urgammalt. Säkerligen brukade man allra tidigast jorden på detta sätt allt från stenåldern (man har funnit fynd här, som bekräftar, att människor levat här under sagda tid), och svedjandet har varit i gång här tills för blott omkring 40 år sedan. I vart fall var det allmänt gängse under min barndom, för 50 år sen. Då jorden är synnerligen stenig och mager men mycket bra som skogsmark, kan man ta för avgjort, att man i långt avlägsen tid huvudsakligen haft svedjebruk härstädes. Inflyttningen till socknen skedde troligen genom Lyckebyåns dalgång, och här skedde även den första egentliga bosättningen, och här odlades först de riktiga åkrarna. Men så när folk- mängden steg, måste man flytta ut till skogsområdena vid sidan om dalen, och på så sätt grundades t.ex. byarna i västra sockendelen, vilken jag bäst känner till, då jag är född och uppfödd där samt sedan alltjämt haft min verksamhet förlagd hit. De många bynamnen på "måla" tyder på en dylik sen utflyttning från huvudbygden, t.ex. Pellamåla, Ebbamåla,

ACC. N:R M. 10385:2.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Frostensmåla, Bläsemåla osv, osv.

Det mest använda namnet på sveden har varit "bränna", ett mycket naturligt för övrigt, då man åstadkom odlingen genom att bränna ute i skogen. Av bränna kommer även benämningen "bråne", som också använts om ett svedjeland, det senare dock mest efteråt, sedan skördarna var inhämtade eller stod och växte, t.ex. rågbråne, pärnabråne osv. Bränna kallade man området vanligen strax efter svedjandet, pärnabränna, rågbränna, medan namnet "rössel" var namnet på området, som var färdigställt eller där man arbetade med att göra i ordning för att bränna. Rössel kommer antagligen av röja (röddjssel). Att bråne blev namnet på brännan efteråt ser man av att man kallade dem för smultron-bråne, mortle-bråne (murkla) och mäa-bråne (märrbråne, man hade den inhägnad till bete för mårren).

Från början, då utflyttningen skedde i denna del av socken, var man tvungen att enbart lita på svedjebruket den första tiden. Då svedjade man de slätaste bitarna först, och efter det man tagit ett par grödor, bröt man upp riktig åker. Så har det gått till vid uppodlingen av alla fastmarksodlingar här i denna bygd. Genom avverkningen av skogen på sveden fick man vid nybygget virke till de första primitiva husen.

3
3
ACC. NR **M. 10385:3**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Min far, bonden August Gustafsson, Fåglasjö, 2 km. från Pellamåla, dog 1907, och han hade varje år en bränna, mindre eller större, under hela sin bondetid. Och likadant var det under farfars och hans företrädares tid. Man kunde helt enkelt inte reda sig, om man inte hade svedjeland, ty mossarna var inte odlade och de egentliga åkrarna var få. Dessutom var familjerna stora - i mitt hem var vi 12 barn - men genom tillskottet från brännan kunde såväl folk som husdjur bli "framforade" till nästa skörd.

När man svedjade, gjorde man detta inte bara för att öka mängden av födoämnen för folket och fodret till husdjuren, man tänkte även på sommarbetet åt de senare samt den inkomst, man fick av det nerhuggna virket. Vid svedjandet slog man därför tre flugor i en smäll. Lämpade sig sedan någon bränna för uppodling till åker, så verkställdes detta så snart som möjligt, innan ny skog hade växt fram. Stubbarna var efter några år multnade och gick bra att få bort, ty den tiden hade man inte så bra redskap, "jättar", vid röjning av stubbar och stenar, som nu, utan var man enbart hänvisad till muskelkraften. Men så blev ju också rätt primitivt utfört, det synes, när man i våra dagar skall stenbryta de

ACC. NR M. 10385:4LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

åkrar, som tagits upp i gamla tider. Min far lät bryta opp många dylika brännor till åker under sin bondetid, och de kallades "trädor" eller "lyckor" dessa nybrutna åkrar eller "ny-länn". På min hemgård har man sålunda Fårahags-trädan, Lilla trädan, Stora trädan, Almquist-trädan (den-na har fått namn efter soldaten, som bodde intill trädan) Bråttoma-lyckan som erhöill namn efter en torpare, som bodde där, samt Odlingshagen, som namnet antyder en hage, som uppodlats. När jag i det följande beskriver svedjandet, som jag till punkt och pricka känner, då jag varit med om samtliga arbeten under min uppväxttid, tar jag allt i ordningsföljd, som arbetena utfördes uti.

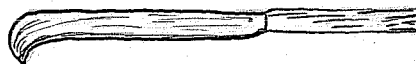
Det var alltså att vart år utse ett område i skogen, vanligen i den hage som låg närmast gården (man hade benämningen kohage och fårhage på betesmarkerna i skogen närmast, men dessutom fanns det till gården även en avlägset liggande s.k. oxhage och en hästhage, varjämte en ännu längre bort belägen skogsmark nämnde "Moen"). Det var därför vanligast, att man redde till brännan i kohagen, som var störst av hagarna närmast hemmet.

Sedan man bestämt sig för området i fråga, som skulle bli rüssel,

ACC. NR **M. 10385**: 57LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

begav man sig tidigt på våren, när snön smält, ut att först röja upp genom att kvista alla träd neromkring, så lång man räckte, hugga ner alla enbuskar och kvista sådana samt randa dem, om de dugde till gårdsgårdstörar, "stakar", alla mindre tallar och granar likaså, och dessa kvistades samt randades på tre sidor, för att de skulle torka fortare, varefter det blev gårdsle av dem. Så kvarstod endast de stora och medelstora träden. Detta arbete benämndes att "ruka". Till det hade man både yxa och ruk-kniv, vilken senare såg ut som skissen visar.

Den var av järn samt hade ett skaft om cirka en halv meter. Kniven var krökt i spetsen som ett näbb, vilket gjorde, att detta tog emot vid av-

Ruk-kniv.

huggandet av grenar och buskar, tog mot vid marken bland stenar och jord, så att inte själva kniven "stenhögs". Var det frågan om grövre buskar och grenar, var yxan bättre verktyg än rukkniven. Man använde alltid på den tiden träskor på fötterna, och den som rukade brukade ofta avhugga småbuskar och lågt liggande grenar mot träskonäsan, och detta syntes även på träskorna, som var naggade och skamfilade i nosen. För det mesta lejde far bort rukningen till torpare o.a.

ACC. NR M. 10385:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

De fick betalning per skäppland, t.ex. 5 kr., och för det skulle de ruka opp, d.v.s bara kvista upp stakar, gärdsel samt stora träd, alltså icke avverka något, inte ens enstakarna, samt hugga ner allt odugligt i buskväg. Om de dessutom hade åtagit sig att huga stakar, så fick de 25 öre per 100 st. samt för gärdsle 1 kr. per 100.

När så området var rukat, fick det vara i fred tills vårbruket var avslutat. Då gav man sig dit alla manfolk på gården, stora och små, för nu gällde det att avverka de medelstora och stora träden. De smärre blev läkter, från 8-12 alnar långa och 1 å $1\frac{1}{2}$ tum i topp. Granarna flåddes först barken av, innan de höggs till läkter, medan tallarna höggs till direkt. Något grövre och längre granar blev till stegläkter samt fyrkantsläkter (de höggs till på alla fyra sidorna och liknade bjälkar 3 x 3 tum i topp. Stegläktena skulle vara 2 eller $2\frac{1}{2}$ tum i lilländan). Alla granar flådde man av barken på, således även de stora, som blev till stockar och props. Alla större tallar höggs till timmerstockar, men av deras toppar skalade man med skalkniv till props, likaså mindre träd. På så sätt avverkade man på en sommarmånad eller så omkring hela rösslen. De stora grenarna på tall och gran kvistades opp - vi kallade dem

ACC. NR M. 10385: 7LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ganglar - och de kördes hem och höggs upp till bränsle för vintern. Endast de små grenarna samt det fina riset blev liggande kvar i rösslen och fick torka under sommaren till nästa vår, då svedjandet skulle ske.

Det var sålunda under min barndom, som det gick till på detta sätt. Skogen hade då kommit i värde, och man tog vara på allt, som kunde användas, antingen hemma vid gården - till bränsle eller som material till gärdesgårdarna - eller passade att sälja. Vi hade på vår skog så gott som enbart barrskog, men en och annan björk kunde ju också finnas bland barrträden. Av dem höggs "famna-ved", till avsalu, vedtränas längd 5 kvarter, d. v. s. $2\frac{1}{2}$ fot = 75 cm. Numera får man hugga bränsleveden 1 m. lång. I min barndom var en "famn" med ovannämnda längd på träna 4 alnar lång och 3 alnar hög, och för en sådan famn, framkörd till den 1 mil avlägsna stationen fick man jämnt 10 kr. Liksom när det gällde barrträden, tog man vara på björkens grenar och topparna, vilka skulle bli till bränsle där hemma.

Under min fars barndom var virket mindre värt, och då tog man inte så väl vara på allt. Det var bara det grövsta, som fördes bort, allt det andra fick vara med i rösslen och när man svedde denna. Många mindre

ACC. NR M. 10385:8.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

träd brann inte upp, när man satte eld på riset, utan dessa svarta stäng-
er hade man som gärdssle vid brännans inhägnad.

Jag återgår till skildringen efter denna lilla parentes. När man
avverkade träden i rösslen, så användes därtill både yxa och såg. Yxorna
var alltid den tiden hemmasmida, tunga och klumpiga samt ej så skarpa
i eggen som de man använder nu. Sågarna var vanliga vedsågar, och till
båge på dem hade man en böjd, lagom tjock trädgren av gran. Klingan kun-
de under sådana förhållande inte spännas riktigt bra, varför den gick
trögt och ofta krokigt inne i stubben. Man högg först ett snitt på den
sida, åt vilken trädet skulle ramla omkull, och om det klämde i sågsnit-
tet, slog man i en järnkil. Alltid slog man träden så, vid kanterna, att
de föll inåt rösslen, och för övrigt sedan, så att grenarna blev jämnt
fördelade över området och inte kom i högvis. Stod något stort träd in-
vid precis grannens rågång, kunde man få ta ner gårdsgården ett stycke,
så man kom åt att såga ner det, och sen var det att bota hägnaden igen.
Var blåsten så att den låg mot, fick man med en lång stång för mot trä-
det, så att det inte skulle falla över sågsnittet och på dem, som sågade.
Ja, var det ett riktigt jätteträd, minns jag att vi hade en oxtöm med oss

helt egen hägnad som var.

ACC. N:R M. 10385:9.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och den klättrade någon av pojkarna upp med i trädtoppen och knöt den fast där samt släppte ner den andra änden. I den drog man sedan för att få trädet att falla åt det rätta hållet. Man lagade även så, att man lämnade kvar några stora fina träd vid en kant, vanligen vid västra, och dessa skulle bli "fröträd". Att man lämnade sådana vid västra sidan om området berodde på den iakttagelsen, att det mest blåser västliga vindar, och därigenom skulle spridningen av barrfröna bli fullständigare. Plantering var något den tiden, som ännu ej var påtänkt ute i bygderna åtminstone, varför självsådden var enda sättet att få återväxt. Men det misslyckades aldrig: tvärt om blev sådden så tät, att ungskogen stod som en vass några år efter svedjandet. Kanske berodde det närmast på, utom att man lämnade prima fröträd, att marken genom uppodlingen av sveden blev lös och att alla frön så gott som grodde och slog rot.

Rösslen fick alltså ligga omkring ett år efter rukning och avverkning, så att ris och kvistar skulle bli riktigt torra och bränningen kunna ske fullständigt. Så var då tiden inne på våren, i mitten eller slutet av maj, beroende på väderleken, när sveden skulle tändas. Man passade på en sen e.m., ett par timmar innan kvällen, när det var lugnt och

ACC. N:R M. 10385:10.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

stilla och kvistarna och riset hade "slöjnat" till, d.v.s. inte var så peppartorra som under middagshettan. Man gick då man ur huse, både man- och kvinnfolk samt barn, för att få vara med om det stora evenemanget när den stora brasan tändes. Vi hade med oss alla möjliga redskap, för man kunde inte tänd, innan en del åtgärder vidtagits. Vi hade med oss yxor och hackor, spadar och grepar, spannar samt sprutor. Framkomna var det först att breda ut riset på brännan jämnt, så att inga barfläckar förekom. Detta gjorde vi med greparna men också för hand. Sedan förde vi med greparna riset väl upp vid kanterna samt hackade och grävde med spadarna runt om sveden, så att en "gata" uppstod, över vilken elden inte skulle kunna gå över mot skogen runt om. Vi högg oss också ruskor av en eller småbjörkar, vilka vi doppade i vatten - fanns vatten i någon mosse eller "korra", använde vi det direkt, annars bar vi vatten i spannar till området och begöt eldgatan omkring sveden med det. Far tog sen några "näversnoppar" ur fickan, tände dem samt ~~ände~~^{ände} dem riset. Vädret var nu lugnt, men lite drog det ju alltid. Far tände i motvind, och från den första elden tog man grenar och tände med dem längs hela kanten, så att en hel eldfront uppstod i lä. Detta sätt var för att dels bränningen

därigenom skulle ske fullständigare, än om man låtit det brinna i med-
vind, dels för att inga gnistor vid motsatta sidan skulle flyga över mot
skogen. Mot slutet tände man även vid övriga sidor, och då lågorna möttes
och slog ihop, uppstod ett starkt dån. Man såg en och annan reptil fly
ur riset från det varma grannskapet och rädda sig i skogen, men såg vi-
som stod utposterade med ruskorna runt omkring detta - passade vi på
att slå ihjäl dem. Särskilt vi barn var förtjusta att få vara med, och
vi hurrade och skrek, ju värre det lågade och rök. Elden vaktades väl om-
kring sveden, så att ingen olycka skulle hända. Såg man att det kommit
över gnistor så att det rök på andra sidan eldgatan, var någon genast
påpassligt framme och slog med den vattendränkta ruskan eller hällde
direkt ur spannen på stället, där det rök. Såg man några grenar, som in-
te brunnit opp fullständigt, tog man med grepen och kastade in dem i
eldhavet. På en timme eller par, beroende på brännans storlek, var allt
över, och där förut legat bara gammalt torrt ris över blåbärs- och ling-
onväxtlighet samt mossor, där lyste bara svart som sot. Såg det ut att bli
blåsig mot natten, så fick alltid ett par stanna kvar någon stund, tills
man var säker på att elden var släckt. Allra bäst tyckte man det var, om

det kom en regnskur, för då släcktes alla pyrande glöder och gnistor, och då fick aska och sot en duvning, så att den stannade kvar på platsen och inte blåste bort. Ty det var ju dessa saker, som skulle göda jorden åt den eller de kommande skördarna.

Alltid var man ytterst försiktig vid svedjandet, så att inte skogseld utsattes. Men man var ju också sen barndomen så van vid detta arbete och vidtog så stora försiktighetsmått, att det skulle vilja till mycket otur, om brandfara skulle uppstå. Slarv och okunnighet åstadkom dock här och där olyckor med elden, men de var emellertid dess bättre mycket sällan förekommande. Hos oss där hemma hände aldrig någonsin dylikt, men en i samma by råkade ut för det en gång. Sedan dess handskades han försiktigare med eld.

Angående svedjelandens storlek, så kunde de växla mycket, allt beroende på hemmanens storlek. Vanligen lagade man så, att man inte för ofta kom igen till samma mark utan att däremellan låg en så pass lång tidrymd, att det fanns något så när mogen skog att avverka. På min föräldragård var "ko-hagen" omkring ett hundratal tunnland stor. Om man beräknade, att skogen borde vara cirka 50 år gammal, så blev ju varje sved c:a

ACC. N:R M. 10385:13.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2 tunnland. Men en del förhållanden kunde göra, att det somliga år blev 1 tunnland, andra år tre-fyra. Jag vet att vi ibland hade ganska små brännor men något år en väldigt stor. Det fick jämna ut sig. Man räknade sålunda med att skogen skulle vara något så när vuxen, för att avverka ungdomen var ju stor förlust med.

För att nu återigen beskriva det fortsatta arbetet med ovannämnda bränna, så låg den nu fint bränd och färdig att sätta och så på. I denna trakten var det vanligast med tvåårig sved, d.v.s., första året hade man potatis, andra året höstråg. Men det var en och annan, som svedjade på eftersommaren och förhösten samt hade bara en gröda, nämligen höstråg. Vi däremot hade alltid tvåårs med potatis-råg.

Det gällde nu att så fort som möjligt efter bränningen få ut sättpotatisen. Till arbetet användes mest barn och ungdomar. En vacker dag är vi där, ett halvtjog ungdomar, försedda med hackor, vanliga s.k. potatishackor, som man använder vid upptagande av potatisen på åkrarna om höstarna. Sättpotatisen hade far på morgonen kört ut i säckar, och de var inte skurna utan urplockade lagom stora och hela. Far eller drängen kanske stannade någontimme för att plocka bort icke uppbrunna grenar

ACC. N:R M. 10385 /4.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

s.k. smetknabbar, så de inte låg i vägen för oss som hackade. Dessa knabbar lades antingen vid skogskanten eller också på någon stot sten, varefter de fick ligga där tills hösten, då de kanske kördes hem för att tjänstgöra som ved i den stora öppna spisen. De var ju otäcka att handskas med, så fruntimren var inte glada åt att elda med dem i stugan, men det var bra ved och så gott som färdig att läggas på, så då så!

Var och en av hackarna hade en liten korg att ha sättpotatisen i. Vi ställde oss i linje vid brännans ena kant med ett mellanrum av omkring 1 meter. Med hackan hade man först att skrapa ihop "smetet" och askan i en liten hög, så hackade opp jord över till en kupa, halvklotsformig och med c:a 40 cm diameter men höjden endast 25-30. När den fint formade kupan var färdig, högg man hackan mitt i den, lyfte opp lite och lade så ner till botten ett sättpotatis, drog bort hackan samt packade till. Nu var den färdig, och så fortsattes med nästa. Var hackare gjorde en rad av kupor fram mot andra kanten. När denna "ån" var klar, tog man på nytt och ställde sig på linje och började nästa avsnitt. Och så fortsattes, tills hela brännan var färdighackad.

Det var ett förfärligt ansträngande arbete att "hacka i bränna".

ACC. N:R M. 10385:15LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Rötter av alla de slag hindra en att få upp jord till kuporna:en-, blåbärs- och lingonrisrötter var de värsta. Invid stubbarna av gamla träd var det däremot lätt, för där var det mycket lös och djup jord av de förmultnade kottarna och barren. Dessutom var marken i sin helhet hård av naturen, då jorden mest bestod av krosstensgrus(jetter). När man hackade vid stubbarna, kunde man ibland hitta på "löpäpplen", ett slags därstädes förekommande tryffel.

I en bränna, där potatis första året hackades ner, ville man oftast även skörda lite rovor av den sort, som användes till människoföda, s.k. brånarovor. I en ask eller näverdosa hade man tagit med några nypor rovfro, och här och där i brännan, innan man hackade, spriddes några frön ut. Detta kallades att "spruta rovfro", ty den som sådde dem, doppade tungan i asken, fick några frön på samt sprutade dem ut till höger och vänster och rakt fram, allt under det "säningsmannen" gick framåt. När man så hackade, kom rovfroarna att myllas ner, växte och gav skörd på hösten, samtidigt som potatisen. Som synes var man inte sen att utnyttja alla möjligheter att erhålla skörd av ätbara växter, men dessa matrovor utnyttjades sällan i matlagningen utan åts helst råa. De var till formen vida

ACC. N:R M. 10385:16.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och plattrunda,ungefär som rödbetor samt smakade nästan som rädisor.

Jag minns att vi ett år hade haft en mycket stor bränna,4-5 tunnland,den största vi nånsin haft. I tre veckor fick man dagligen slita med hackandet,så att man var alldeles utledsen och utschasad.Det var verkligen en glädje,när arbetet tog slut. När man avslutat brännan,blev det alltid "lyctkalas",och då vankades det kakor till kaffet på e.m. samt till kvällen "vit gröt" av risgryn.Sådan avslutning blev det alltid,när något långvarigare arbete avslutats.

"Pärna-brännan" var nu klar,och sen var det bara att hoppas på en god skörd.Men då brännan var belägen i ko-hagen,där korna hela sommaren var utsläppta på bete,måste den även inhägnas,så att djuren inte fördärvade resultatet av det myckna arbetet.Redan när man rukade och högg gärdsel,hade man tänkt på den saken,för runt om såg man såväl stakar som stänger ligga i högar,vilka skulle användas att stängsla med.Såvida man inte hade gärdsel och stakar från en äldre bränna,för då kördes detta till den nya och användes.Då stängslet endast skulle vara omkring brännan några få år,behövdes det inte fullgott virke till det,utan då kunde det gamla "tråset"(så kallades gammalt ruttet gärdsle)

vara gott nog. Dett var huvudsaken att stängslet blev billigt och att det gick fort att sätta opp.Därför svedde man inte granvidjor eller av en att binda ihop stakaparen med,utan man använde färska björkgrenar, som var lätta att vrida ihop(hankar användes aldrig här oppe i denna trakt vid uppsättning av gårdsgårdar).Så lade man inte heller stängerna så tätt som brukligt,för det gjorde ingenting,att stängslet blev glest,då man endast hade fäkreatur i hagen.Var det får i hagen också, då behövdes stängslet tätare så de inte kunde krypa emellan stängerna. Vid lämpligaste stället gjordes en stätta som inkörsel till brånen,och i denna sattes starka stänger in.

Varför behövde man stängsla redan med samma efter hackningen? Jo, kom korna in,så nosade de snart reda på att det fanns potatisar i kurnarna,och för att komma åt dem "spekade" de ut jorden och ställde till stor skada.

Nu låg brännan alltså i fred tills hösten kom.Sedan potatisen på åkrarna plockats opp,kom turen till brånen.I regel sattes potatisen senare i brännorna,varför den också skördades sist.Var hackningen på våren ansträngande och svår,så var plockningen i brännan rent en fest

ACC. N:R M. 10385: 18.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

mot. Det var bara att vältat omkulla kupan, hacka behövde knappast brukas. I kupan låg det så fullt med granna, vita och klara knölar, stora som barnhuvuden, om jorden i brännan var god och det varit bra väderlek och växtväder f.ö. De väldigaste knölarne lade särskilt, för dessa var avsedda till "riv-potatis", att riva till potatismjöl. Potatisarna i en bränna var mycket mera tunnskaliga än andra, varför de inte på långt när var så lämpliga att gömma i källaren. Sedan rivpotatisen valts ut, brukade far tömma de andra på en loge för att sedan så skyndsamt som möjligt köras till socknens bränneri i Kyrkeby. Bråna-potatisen var ej så stärkelserik som åkerpotatis, varför de på bränneriet betalades med lägre pris. de kunde betalas med 2-3-4 kronor per tunna = 150 kg, vilket således i medeltal gör 2 öre per kg. Dagens pris på potatis hos bonden är 15 öre!

Nyplockade "bråna-päan" kokta med skalen på var en verklig läckerhet. Därför användes de under hela plockningen en eller två gånger om dagen. Till dessa potatismål hade man krösna-mos, rört i mjölk till en tjock gröt. Lingonmoset var osockrat. Dessutom äts rå storsill till potatisen, allt enkel men närande föda.

Jag nämnde att potatis från brännan revs till potatismjöl. Ja, en tunna minst revs varje höst. Detta arbete utfördes av barn och ungdomar om kvällarna, sedan arbetet med upptagning var slut. Ett par tre kvällar räckte detta arbete, som var roligt och omväxlande. Man rev på rivjärn för hand, och passade man sig inte, så kunde man få svåra sår på fingrarna, vilka hade svårt för att läkas, då huden blev sargad. En dylik rivekväll slutade alltid med kaffekalas, och kaffe och vetekakor var den tiden inte vardagsmat som nu!

Vid plockning av bråna-potatisen frättes ibland fingrarna sönder av "smetet", så att sprickor uppstod. Man band inte om utan använde en mera radikal metod, som var ytterst smärtsam: man smälte kokhet beck i sprickorna, och så var den skavanken botad.

Då vi hade den stora brännan om 4-5 tunnland, minns jag att skörden blev hela 40 tunnor potatis bara där, eller 6,000 kg. Det blev både pengar samt en hel del foder av småpotatis och skämda knölar till kor och svin. Så det var inte alls oviktigt, att man hade svedjeland, då en så stor del av potatisskörden kunde hämtas enbart från ett sådant. Visserligen var det mycket arbete från början till slut, men i regel hade

ACC. N:R M. 10385:20.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

man egen arbetskraft till det mesta, och behövde man leja, så fanns det gott om barn och ungdomar i backstugorna, som intet högre önskade än att få gå bort på arbete hos bönderna.

En och annan, som inte ville ha besväret med ^Vsedjande eller odling i brännor, brukade leja bort arbetet på så sätt, att en torpare åtog sig att ruka, fälla träd, bränna och hacka samt släppa till hälften av utsädet mot att skörden delades lika i två delar. Detta kalades att "hacka till hälften". Var det en familj med stor barnskara, så fick man på så sätt åtminstone potatis nog till familjen och grisen. Men detta sätt var dock mindre vanligt.

Var brännan belägen långt borta i utmarksskogarna, så var det ju besvärligare. Då kom man inte körande ens till brännan för att hämta hem potatisskörden, varför man grävde en djup grop i jorden, i vilken man lade ner potatisen, väl täckt med granris med jord överst. Sedan var det att avhämta potatisen vid slädföre i början av vintern. Går man i skog och mark, kan man här och var se dylika "pärna-gropar". Det märkligaste är, att, trots att den tiden fanns så mycket fattigt folk i byarna, den sålunda i gropar förvarade potatisen fick vara i fred och inte stals.

ACC. N:R M. 10385:2/.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Så snart som möjligt efter bråna-potatisens upplockning var det att så höstråg i brännan. Samtidigt som man plockade potatisen, jämnades den lösa jorden från kuporna väl ut mellan stenar och stubbar. Ofta kom inte denna råg ut förrän allra sist, framåt slutet av oktober eller ännu senare. Till att mylla ner den med användes krattor, som var gjorda av en unggran, som var välförsedd neromkring med täta och kraftiga grenar. Man högg bort överflödiga samt lämnade på ena sidan 7-8 stycken, vilka kapades av 1 dm från stammen. Fattades en gren borrades en pinne i i mellanrummet. Granstammen gjordes till skaft, och man hade härmed ett självväxt verktyg, en kratta, vilken användes med fördel icke blott att mylla ner bråna-råg med utan även att kratta ner havre med på åker och mosse, om så skulle behövas någon gång.

Sista gången jag var med och krattade ner råg hann jag och min kamrat inte med mer än halva brännan första dagen. När vi dagen därpå skulle fortsätta, hade det kommit ett par tums snötäcke! Vi kunde inte avsluta arbetet, det kom mera snö, och brännan fick vara. Men det blev råg även där det lämnades okrattat, fast kanske en aning sämre än det övriga stycket, som var myllat. Men så var det en hårdig rågsort, som då

"fällkratta"

brukades, nämligen den gamla sorten av Vasa-råg!

Efter krattningen kunde man inte vält, därtill var ju stenar och stubbar i vägen, utan det fick ligga opackat. Tidigt på våren brukade man så in timotej ibland rågbrodden, för man ville ha ett bra gräsbete några år efter rågskörden, där man släppte hästen att beta. Därför togs inte gårdsgården bort, förrän timotejen "gått ut".

När man sedan skördade den mogna rågen, var det ett besvärligt arbete, ty det var ju tjockt med sten och andra hinder. I gamla tider då det fanns gott om arbetskraft, använde man sig av skära, när rågbrånen skulle skördas. Sedermera försökte man liksom på åkrarna skörda med lie, och det gick ju, det med, fast man kunde inte göra det så väl. Men huvudsaken var ju att man fick med axen och det mesta av halmen. Och många brånar var ju ganska släta och framkomliga också med lie, och det blev ju billigare på detta senare sättet. Rågen uppsattes på travar eller "säter", d.v.s. 22 nekar (annars var det ju 24 st. till en traven. Råg sattes alltid upp i säter, medan vårsäden alltid hade 12 eller 24 kärvar i traven, när man inte krakade, förstås. En rågskyl stod inte utan blåste omkull om den sattes upp på samma sätt som vårsäd, d.v.s. i enkla

två mot varandra lutande nekrader. Först sattes i ett "säter" upp en enkel trave eller skyl med 6 nekpär, och i de 5 mellanrummen insattes så 5 nekpär. Detta stöttade, och skylen stod säkert. Alltså på följande sätt: $\begin{matrix} x^x & x^x & x^x & x^x & x^x & x^x \\ x^x & x^x & x^x & x^x & x^x & x^x \end{matrix}$. En enkel skylen av vårsäd såg så ut ($\frac{1}{2}$ -trave): $\begin{matrix} xxxxxx \\ xxxxxx \end{matrix}$.

Rågen fick sedan stå och torka i skylarna, kördes in på logen och "pänsades", vilket var en första grovtröskning, som gick så till, att nekarna slogs i logväggen, så att de flesta och största kornen föll ur. Denna råg, som växt i en jord, som var rikligt bemängd med aska, var synnerligen lämplig som utsäde på åker, och den brukades också till det så långt förrådet räckte.

Den gamla vasarågen blev ju alltid ovanligt lång på halmen, medan däremot skörden av kärna blev dålig, jämfört med våra nuvarande rågsorter. Halmen i brännor blev längre än på åker, varför den ofta användes till takhalm. Till detta var den mycket hållbarare än annan, då den var styv på strået och hård genom många mineralämnen.

Sedan brännan varit betesmark något år, revs stängslet bort och den lades ut till hagen igen. Gräsväxtligheten fortsatte att vara god, nu med

ACC. N:R **M.10385:24**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

inblandning av vilda växter och utgjorde bra bete för korna. Samtidigt blev det också så småningom väldigt gott om smultron några år, och senare blev också lingontillgången riklig. Även murklor gick det att plocka i mängd på brånarna i gamla tider. Sedan svedjningen lades bort, har såväl tillgången på smultron och lingon som också murklor nästan helt sinat, och något bete att tala om för kreaturen finns inte heller. Man har därför måst lägga ut gamla slåttermarker i ängar o.d. till betesvallar, vilka under de senare åren blivit mycket allmänna. Och självsådd av skog kan icke heller bli så effektiv som under svedjandets tid, då jorden luckrades upp genom hackning. I stället har man rörande skogens förnyande måst gå in för skogssådd och -plantering.

Att man över huvud lade bort svedjebruket, då det gav så många fördelar berodde på att skogsexperter framhöll vådan av att bränna, då jordlagret, myllan, på så vis brändes bort genom elden och med tiden äventyrade skogens normala tillväxt. I stället för att förminska humuslagret kan detta år efter år utökas genom förmultningen av grenar, barr och löv m.m., antingen i den växande skogen eller efter en avverkning. Detta är säkerligen huvudskälet till att man nu helt avstått att ha brännor.